

Reflexiók Jelenczki István: Eszmélet után – Elégia József Attiláról című négyrészes filmsorozatáról

A valóság show-k és akció filmek megkérdőjelezhetetlenül boldog és mámorító, kóla ízű mindennapjait élve meglepő dolog, ha valaki olyasmire vállalkozik, - s meg sem elégszik ennyivel, de kitartó küzdelem árán el is éri célját –mint Jelenczki István filmrendező.

Az alcím olvasatában nem nehéz behatárolni azt az érzelmi irányultságot, ami leginkább meghatározó a nem rég bemutatott, József Attila életét vizsgálni és bemutatni kívánó, eredetileg háromrészesre tervezett filmsorozatban. Valóban érthető ez a borús hangszín, ha arra a néhány tragikus évtizedre gondolunk, ami a költőóriás életét tette ki. De ez az elégia, - mint bánatos alaphangú, filozofikus tartalommal bíró költemény – sajnos nem csak irodalmunk és a mi, magyar XX. századunk egyik nagy alakjánál merengve viselheti joggal a sötét tónust, tágabb értelemben is vonhatunk le aktuális tanulságokat, míg a filmanyagon - József Attila útjának legfontosabb állomásait szemléljük. A film és születésének története legalábbis ezt bizonyítja.

Persze első olvasatra nincsen sok értelme egy efféle állításnak, hiszen egy filmszalagra rögzített dokumentumanyag esetében feleslegesnek tűnhet a mélybe tekintés, a szellemi, lelki igazságok túlzott keresése, de ez esetben nem kizárólag erről van szó. S ha ez igaz, akkor már szükség van némi éberségére is ahhoz, hogy követni tudjuk az eseményeket.

Jelenczki Istvánt, a film rendezőjét (névéhez kapcsolódik többek közt egy korábban Mészöly Miklósról készített film is) és producerét kamasz kora óta tartja bővületében József Attila világa, kötődése nem korlátozódik a versek birodalmára, épp annyira fontos számára az alkotó személye és története is, mely nélkül lehetetlen hiteles képet alkotnunk, derül ki rögtön beszélgetésünk kezdetén. A kettőjük sorsában - számára - megmutatózó nagyszámú közös találkozási pont, párhuzam készítette, készíteti arra ma is, hogy ásson minél mélyebbre a költővel kapcsolatos ismeretszerzés során, ezáltal kerülve közelebb talán önmagához is. Saját bevallása szerint tíz esztendő t szánt arra, hogy a lehetőségekhez mérten felkutasson mindent, ami előbbre viheti a megismerésben. Az említett évek során dokumentumokat, forrásmunkákat, szakértői véleményeket tanulmányozott, vizsgálta a kutatások által létrehozott irodalmat, a vonatkozó mozgóképes örökséggel egyetemben (- ez utóbbiak közt kiemelten kezelve az általa igen sokra tartott Fehér György - kópiát). Felkereste a még élő emlékezőket, s csak azután vágott neki a kivitelezésnek.

A költővel kapcsolatban összegyűjtött ismereteire és filmjére egyaránt érvényesnek tartja az *interdiszciplináris* jelzőt, hiszen a tudomány számos területéről származnak

a benne foglaltak, igyekezve minél összetettebb, ezáltal árnyaltabb képet alkotni a *génuszról* (- aki véleménye szerint, a relativitáselmélet tanulmányozása, de akár a verseiben megfigyelhető kozmológiai szemlélete miatt is kiérdemli a címet). Az *Eszmélet után* - t többek között ez is megkülönbözteti a többi József Attiláról készült filmtől – állítja.

S való igaz; a mű nagyszámú irodalmi elemet, szavalatot, saját zenei betétet, installációt, történeti tudósítást, kutatási eredményt vonultat fel. A maguk szakterületén kiemelkedő munkát végző emberekkel folytatott beszélgetéseket, visszaemlékezéseket közvetít, állít egymás mellé, s éppen ettől a szokatlan és a maga nemében újszerű struktúrától nehéz, problémás feladat elhelyezni napjaink irodalmi életében és filmművészetében egyaránt. Igen sokrétű alkotással van dolgunk, ez tagadhatatlan.

A filmben megszólal többek között dr. Czeizel Endre genetikus, aki kísérletet tesz arra, hogy feltárja, miként születhetett az egyszerű munkás családba a *zseni*. Milyen jelekkel találkozhatunk már a szülőknél is, amik részben előrevetíthették a különleges tehetséggel megajándékozott gyermek kibontakozásának, életútjának esetleges irányait. Dr. Bagdy Emőke pszichológus átok és áldás kapcsolatát vizsgálja, miként válik idegenné, és feloldhatatlanul magányossá kapott talentuma jussaként a meg nem értett, önmagával és Istennel is állandó perben álló költő. De helyet kap dr. Garamvölgyi László is, aki rendőrségi munkája mellett nevezetes arról, hogy néhány éve kutatásokat végzett József Attila, sokak által ma is vitatott balatonszárszói öngyilkosságával, halálával kapcsolatban. A filmben találkozhatunk még Cserépfalvi Katalinnal, Fejtő Ferencről, Marosán Györgyről, Hatvany Lajosnéval, Hont Ferencről, dr. Tverdota Györgyről és az azóta elhunyt nővéréről, József Etáról készült felvételekkel is. Különös, hogy színre lép egy asztrológus, Beöthy Mihály is. És ez tagadhatatlanul elbizonytalaníthatja a nézőt a film szigorúan értelmezett tudományosságát tekintve, a spirituális szemlélet egyébként még több más esetben is érzékelhető. Ez a „színesség” jellemző az egész filmre. A szakértőkkel készített riportok érdekessége, hogy a Jelenczki által feltett kérdések nem, csak a beszélgető partner válaszai kerültek az anyagba. Folytonos változás jellemzi az alkotást, s inkább sok kis, összefüggő darab szövegesnek, mintsem egységes szerkezetű műnek tekinthető, ahol maga a kiugró pillanat, az életútnak új irányt mutató mérföldkövek jelentik az egymáshoz való kapcsolódást.

A megszólaltatottak összeválogatása egyébként a rendező József Attilával kapcsolatos kutatások szerzett benyomásainak hozadéka. Így szólalnak meg Latinovits Zoltán és Rutkai Éva mellett Simon Péter által a költő versei.

Érdekes továbbá az is, hogy a különböző tudományágokban foglalatostkodó személyek nem kizárólag saját szakterületük keretein belül mozognak, hanem egyéni véleményüket is markánsan tolmácsolják.

Jelenczkivel beszélgetve hamar fény derül a rejtélyre, hogy cseppet sem tulajdonítható a véletlennek, ha a nem csak passzívan befogadó fél, vagyis a nyitott szemű néző úgy érzi, a dokumentarista jelleget oldva, kiegészítve egy a *szubjektív látásmódot* cseppet sem mellőző szál is erőteljesen átszövi a kronológiai sorrendbe állított fontos események sorát.

A saját benyomások és meglátások, érzések láncolata, tudatos törekvés a filmen belül, hogy kiemelje az irodalmi tankönyvek és a politikai ideológiák által mellőzött, valódi József Attilát, az embert, a géniust és újra, mint élő és elevent állítsa elénk.

Nem csak ismereteket akar nyújtani, hanem annál lényegesen többre vállalkozik - állítja alkotásáról a rendező.

Mindenkinek megvan a maga külön bejáratú és személyes József Attilája – hirdeti, és nem titkolja, az ő esetében valóban önvizsgálatról van szó. És ennek lehetőségét igyekszik felkínálni filmjével azoknak, akik nem riadnak vissza egy ekkora kihívástól. Fel kívánja mutatni azt a személyes élményt, amit a felfedezés, a magunkra találás öröme és elmélyülése adhat József Attila költészetének megismerése.

A film alkotói folyamata 2001-ben kezdődött és 2004-ben ért véget. Ez az idő - három év - cseppet sem kevés, ha figyelembe vesszük a körülbelül négy órányi teljes hosszt. Nem kell különösebben hozzáértőnek lenni, hogy bárki elnéző, esetleg szánakozó mosollyal megjegyyezze, hogy az alapos munkához nyilvánvalóan elegendő időre van szükség. S ennek ellentmondanom valóban balgaság volna, de nem egyszerűen csak ennyiről van szó.

Jelenczki 1996-tól pályázott forgatókönyvvel, de nem kapott támogatást szándéka kivitelezéséhez. *Ebben nincs pénz* – állítja. Az érték közvetítés nem kifizetődő és nem érdeke azoknak, akiknek dolga volna, és *erőforrásokkal is rendelkeznek* – teszi hozzá fanyar hangsúllyal.

Így húzódott a szűkös anyagiakra visszavezethetően a film megszületése évről-évre. A munkálatok minimál stábbal folytak. A színpadi jelenetekhez szükséges hét napból nem jutott csak egy. A snittlista elkészítése mintegy hat hónapot vett igénybe, s a hetven órára rúgó nyersanyagból három hónapi otthoni munka után maradt a négy epizód végleges időkerete vallja meg negatív tapasztalatait az alkotó. Kérdésemre elárulja, hogy feltételezésemmel ellentétben a 2004. május 6-án 18 órai kezdettel lezajló díszbemutató sem volt zártkörű, de reklámra végképp nem futotta az anyagiakból. Az eredeti koncepció az volt, hogy a négy rész egymás után

három, tizenöt perces szünet beiktatásával kerüljön vászonra, de ettől az Uránia Nemzeti Filmszínház kategorikusan elzárkózott.

Így került sor május 6-án az első két, („*Ó, uram, ajándékozz meg csekélyke magammal engem.*” és *Lassan, tűnődve*) majd május 7-én este a harmadik (*Bukj föl az árból*) és negyedik („*s én állok minden fülke-fénybe, én könyöklök és hallgatók*”) epizód bemutatására, belépős előadásként. A filmszínház azonban a második előadásra csak egy termet akart adni, így az utolsó pillanatig kétséges volt, hogy a szépszájú érdeklődő jelentős hányada bejuthat-e egyáltalán. Ami roppant komikus és elszomorító jelenség volt egyaránt.

Ezt Jeleniczki az alábbi szavakkal összegezte: „A pénz totális diktatúrája a filmszínház részéről.”

Állítja, nem is az bántja leginkább, hogy az ő munkáját nem becsülték meg, sokkal inkább az, ahogy József Attila emlékét és a benne rejlő kincset nem kezelték a maga helyén. Sok meghívót küldtek ki, filmes szakembereknek is, de ők nem igen képviseltetik magukat efféle rendezvényeken.

Az érdeklődők szép számából kiindulva az első megmérettetés sikeresnek bizonyult, de hogy mennyire válhat szélesebb körben is ismerté az alkotás, az majd csak ezután fog kiderülni. Az *Eszmélet után* kétségbe vonhatatlan erénye a benne rejlő eredetiség. Ám egyelőre talány, újszerűsége, szokatlansága mennyire lesz elfogadható az irodalom kedvelőinek, illetve mennyire tud megszólítani olyanokat is, akik eddig talán nem érdeklődtek a költő munkássága iránt.

Televíziós vetítésre az ígéretek alapján az évfordulóra emlékezve december elején került sor a Duna Televízióban. A visszhangból ítélve, érdemes volt a nagyközönség előtt is bemutatni a szokatlan portréfilmet.

Jeleniczki kétségtelenül sokat markol, de hogy mennyit tud fogni, ezt minden nézőnek magának kell eldönteni. A költőről bemutatott kép valóban gazdag, sokoldalú, segítségével könnyebb megérteni, vagy ami talán még fontosabb: meg is érezni, át is élni verseinek mélységeit, s ez nagy ajándék. Mindazonáltal nem akar kinyilatkoztatni, a szubjektív oldalak felmutatásával nem megmásíthatatlan tényeket ad, hanem gondolkodásra hív.

De kaphatunk-e választ József Attila költészetéből saját kérdéseinkre? (Vagy vannak-e egyáltalán saját kérdéseink?) Felfedezünk-e verseiben olyan értékeket, amiket napjainkban eltemetni próbál a nagy rohanás? A választ csak az elmélyedő, magányos olvasó kaphatja kötetait lapozva. (Prózáit is!) A 100 éve született költőt megidéző Jelenczki-film valódi „szellemidézés”, tények és misztikum, ahogy maga az élet.